

Ο ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ ΚΙ' Η ΜΑΡΟΥΤΣΑΙΑ
ΤΣΑΙΑ ΣΧΟΛΗ—ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ—1742—1753

Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις εἶχε διδάξει στὴ Μαρουτσαία Σχολή, τὴ *νέα σχολή* τῶν Ἰωαννίνων. Οἶκος ἀρχοντικός, ὁ οἶκος τῶν Μαρουτσῶν, ἐμπορευόμενος στὴ Βενετία εἶχεν ἀποκτήσει τεράστιο πλοῦτο καὶ μεγάλη διέθετε πολιτικὴ δύναμη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ξένων (¹). Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ὁ Πάνος, εἶχε διοριστεῖ πολιτικὸς πράκτωρ τῆς Ρωσίας σὲλόκληρη τὴν Ἰταλία (²) καὶ δαπάνησε τὴ μεγάλη περιουσία του γιὰ τὴ *Μεγάλη Ἰδέα* κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1769 ἐπὶ Αἰκατερίνης (³). Γιὰ δωρεῶν, ἐκτυπώσεως βιβλίων, ἐκπαιδεύσεως νέων κι' ἄλλων φιλογενῶν πράξεων οἱ Μαρουῦτσαι εἶχαν ἀνεβεῖ στὴ συνείδηση τοῦ Γένους κι' ἐθεωροῦντο «ὡς οἱ πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων», ἀληθινοὶ Μαικῆνες τῆς ἐποχῆς τους. Ὁ πλοῦτος τους παντοῦ διεχύνετο προκειμένου γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀνύψωση τῶν Ἑλλήνων κι' ἰδιαίτερος τῶν πατριωτῶν τους Ἡπειρωτῶν. Μαθόντας, πὼς ἡ Σχολὴ τοῦ Ἐπιφανίου ἔφθινε (⁴) καὶ γιὰ τὴν ἔλλειψη πόρων καὶ γιὰ τὴν ἔλλειψη διδασκάλων καὶ θέλοντας, ὅπως κι' αὐτοὶ μὴν ὑστερήσουν τοῦ Γκιούμα, διέθεσαν σημαντικὸ ποσό, ὅπως ἀνασυσταθεῖ ἡ σχολὴ τοῦ Ἐπιφανίου ἢ καλύτερα, ὅπως ἰδρυθεῖ νέα νεω-
τεριστικὴ σχολὴ στὰ Γιάννενα (⁵). Ἀντιδρῶντας μάλιστα στὴν τότε σχολαστικὴ διδασκαλία ὠριζαν, ὅπως στὴ Σχολὴ τους παραδίδονται καὶ μαθήματα *φυσικῶν ἐπιστημῶν* κι' εἰσαχθεῖ *ὑποχρεωτικῶς* ἡ παράδοση τῆς *λατινικῆς γλώσσης* καὶ τῆς *νεωτέρας φιλοσοφίας* (⁶). Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι διώριζαν ὡς πρῶτο διδάσκαλο τῆς σχολῆς των τὸν Εὐγένιο

(¹) Κ. Σάθα : Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη κτλ. τομ. Γ', σελ. 189.

(²) Π. Κοντογιάννη : Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν Α' Ρωσοτουρκ. πόλ. σ. 81.

(³) Κ. Σάθα : Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς 1870 σελ. 468.

(⁴) Π. Ἀραβαντινοῦ : Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τομ. Β', σελ. 468.

(⁵) Chassiotis : L'Instruction Publique chez les Grecs σελ. 49.

(⁶) Σπ. Λάμπρου : Περιοδικὸν «Παργασός» τόμ. ΙΒ' σελ. 150.

Βούλγαρι τὸ νέο, ποὶ τσάκις εἶχαν ἀκούσει ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴ Βενετία, συναρπάζοντας τὰ πλήθη διὰ τοῦ λόγου του (¹). «Κηρύσσοντος τοὺς λόγους τοῦ εὐαγγελίου ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, οἱ Μαροῦτσαι τοσοῦτον ἐμαγεύθησαν, ὥστε ἀπεφάσισαν νὰ τὸν στείλωσιν εἰς τὴν πατρίδα των ὡς διδάσκαλον».

Μετὰ λαμπρὲς σπουδὲς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας, ὅπου κατέπληξε τοὺς καθηγητὰς του (²) ὁ Βούλγαρις κατέβηκε στὰ Γιάννενα τὰ 1742 (³) καὶ δίδαξε στὴ Μαροῦτσαία Σχολῇ «ὡς ἀρχιδιδάσκαλος». Ἐχοντας ὡς φιλόσοφος καὶ παιδαγωγὸς δικό του σύστημα ἐπεδίωξε τὴν πιστὴν του ἐφαρμογὴν, ἀψηφίσας τὴν ἀντίδραση τῶν συγχρόνων του. Ἀποκηρύσσοντας τὰ φαναλιστικὰ συστήματα τοῦ Σπινόζα καὶ *Hobbes* καὶ ἀποδεχόμενος τὸ ἐκλεκτικὸν σύστημα παρέλαβε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καὶ χριστιανικοὺς συγγραφεῖς ὅ,τι καλύτερο καὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερους ὅ,τι ἰδεαλιστικώτερο (⁴). Θαυμαστὴς τοῦ *Leibnitz* καὶ τῆς ἄλλης χορείας τῶν Γερμανῶν καὶ Γάλλων ἐγκυκλοπαιδιστῶν τῆς ἐποχῆς του ἦταν κάτοχος τεραστίης μαθήσεως καὶ εἶχεν ἀφομοιώσει μέσα του κάθε γνῶση τῶν χρόνων του. Ἦταν μαθηματικὸς ἄριστος, χημικὸς, ἐλληνιστὴς, φυσικὸς καὶ πρὸ παντὸς μετεῖχε μιᾶς καταπληκτικῆς φιλοσοφικῆς καταρτίσεως. Ἄν ζοῦσε σᾶλλο περιβάλλον καὶ ἔγραφε σὲ μιὰ γλῶσσα ξένη ἀσφαλῶς θάνακηρύσσετο ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους λογίους τῆς ἐποχῆς του. Ἄλλ' ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸ καθῆκον πρὸς τὴν πατρίδα του καὶ θέλοντας νὰ συντελέσει στὴ γενικὴ ἀναγέννηση τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου δὲν ἐδίστασε νὰ διδάξει στὰ Γιάννενα κατὰ τὰς νεωτάτας τότε μεθόδους. Διακόπτοντας ὅθεν κάθε δεσμὸν μὲ τὸ παρελθὸν γίνηκε ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀνακαινιστὴς τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ στὴν Ἀνατολήν· ὥθησε τὴν ἐξέλιξιν πρὸς τὴν πρόοδον, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος. «Ἐπιδέχων, ὅπως λέγει ὁ Καλλιγᾶς, ὅλους τοὺς συγχρόνους του Ἕλληνας κατὰ τὴν πολυμαθειαν καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν ὄχι μόνον καθ' ὅλας τὰς ἐπιστήμας ἀναφαίνεται τοῦ

(¹) Σπυρ. Βελούδου : Ἡ ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνικὴ Παροικία σελ. 127.

(²) Α. Vrettos : Biographie de l'Archevêque Bulgari σελ. V

(³) Α. Λεοντοπούλου : Βουλγάρων Θεολογικόν, Βενετία 1883 σελ. 5.

(⁴) Α. Rangabé : Histoire Litter. de la Grèce Moderne τ. Α', σ. 66.

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

«*Ἔθνος του ἀρχηγέτης, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλας τὰς προσπάθειας τῆς διαδόσεως τοῦ πολιτισμοῦ κορυφαῖος*» (1). *Πρῶτος εἰσήγαγε στὴν Ἑλλάδα τὴ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης.* Γιὰ πρώτη φορά γίνηκαν πειράματα Φυσικῆς καὶ Χημείας καὶ παρεδόθησαν κατὰ τρόπον εὐρύτερον οἱ Ἕλληνας Συγγραφεῖς. Ἐπίσης μεθοδικώτερα διδάχθησαν ἡ *Λογικὴ*, ἡ *Ἀλγεβρα*, τὰ *Μαθηματικά*, ὡς κι' αὐτὴ ἡ *Ἀστρονομία*, κατὰ τὸ σύστημα τοῦ *Brachet*.

Εἰδικώτερα στὶς παραδόσεις του, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς ἀκολούθησε τὴν ἐρμηνευτικὴν μέθοδο, ποὺ κρατοῦσε τότε στὴν Εὐρώπη, ἀπορρίπτοντας τὴ συνήθη ψυχαγωγικὴ μέθοδο. Τὴ Φιλοσοφία παρέδιδε κατὰ τὸ σύστημα τοῦ *Gravesante* (2), ποὺ μετέφρασε, καθὼς καὶ τὴ Μεταφυσικὴ σύμφωνα μὲ τὰ μαθήματα τοῦ Ναπολιτάνου φιλοσόφου *Genovese* (3). Τὴ Γεωμετρίαν παρέδιδε κατὰ τὸν Τακουέττον (4) καθὼς καὶ τὰ Μαθηματικὰ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Σεγνέρου (5). Στὴ *Λογικὴ* τέλος κρατοῦσε δικό του σύστημα, ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸ σύστημα *Brück-eker*. Οἱ καινοτομίαι αὐτὲς στὴν παράδοσιν μαζί μὲ τὰ πειράματα Φυσικῆς καὶ Χημείας καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐνθουσιαστικὴ καὶ παράτολμη διδασκαλία του κυριολεκτικῶς κατέπληξαν τοὺς συγχρόνους του. Σὲ μιὰ πόλιν πνευματικῶς καθυστερημένη, ποὺ προηγουμένως κατέθλιβε ὁ σχολαστικισμὸς, σὲ μιὰ πόλιν πολιτικῶς δουλωμένη καὶ συντηρητικὴ, ἡ ἐκτέλεσις πειραμάτων Φυσικῆς καὶ Χημείας, καθὼς κι' ἡ παράδοσις ἀστρονομικῶν μαθημάτων, θεωρήθησαν σὰν τερατωδίες καὶ θαύματα. «*Τρισμέγιστον*» ἀπεκάλεσε τὸ Βούλγαρι ὁ Σέργιος Μακραῖος (6) κι' ἄλλος τὸν παρέβαλε πρὸς τὸν Πλάτωνα (7). Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τῶν ὑπερβολῶν τούτων ὁ Βούλγαρις ὑπῆρξεν ὁ *πρῶτος*, ποὺ συστηματικὰ ἐπιχείρησε νὰ *συγχρονίσῃ* τὸ νεογραικικὸ κόσμον, «προσφέ-

(1) Παύλ. Καλλιγᾶ : Περιοδικὸν «*Πανδώρας*» τόμ. Α' (1851) σελ. 495.

(2) Ε. Βουλγάρεως : Γραβεζάντου εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν—Μόσχα.

(3) Ε. Βουλγάρεως : Γενουενοῦ : Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς—Βιέννη 1806.

(4) Ε. Βουλγάρεως : Τακουέττου : Στοιχεῖα Γεωμετρίας—Βιέννη 1806.

(5) Ε. Βουλγάρεως : Σεγνέρου : Πραγματεῖαι Μαθηματ. στοιχείων 1767.

(6) Μ. Γεδεών : Χρονικὰ Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας σελ. 167.

(7) R. Néroulos : Cours de Litterature Grécque 1826 σελ. 35.

ροντας στή νεολαία του βιβλία πλουτισμένα με ὅλας τὰς ἕως τότε νεοφανεῖς γνώσεις, γραμμένα εἰς παλαιὰν ἑλληνικὴν γλῶσσαν» (¹). Κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν τῶν συγχρόνων του ὁ Βούλγαρις ἔφερε τὴν ἀναμόρφωση τῆς παιδείας στήν Ἄνατολή. Πρὸ τῆς ἐποχῆς του οἱ μαθηταὶ ὑπνωτταν κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλο τῆς ψυχαγωγίας (²). Κατὰ τὴ δικαία κρίση τοῦ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων «ὁ Βούλγαρις κατέβαλε τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς μετέπειτα εὐτυχεστέρας εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν ἐπιστημῶν εὐφορίας» (³). Αὐτὸς ὁ Κοραῆς, καίτοι ἀντιπαθούσε τὴν ἀλεξανδρινὴ ἀρχαιοπρέπεια τῆς γλώσσης του παραδεχόταν τὸ Βούλγαρι, ὡς τὸν πρῶτο, ποὺ μεγάλως συνέβαλε στήν ἠθικὴ ἀναγέννηση τῆς Ἑλλάδος: «*il a été un des premiers, qui ont contribué le plus efficacement à la révolution morale, qui s'opere dans ce moment parmi les Grecs*» (⁴). Ὁ δὲ Κοδρικᾶς τὴν ἐποχὴ τῆς Σχολαρχίας τοῦ Βούλγαρι στὰ Γιάννενα χαρακτήρισε, «ὡς τὴν ἐποχὴν τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Γένους» (⁵).

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς του ἄρχισε συστηματικώτερα ὁ πνευματικὸς ἐκεῖνος ὄργασμός, ποὺ κατέκλυσε τὴ Βαλκανικὴ Χερσόνησο καὶ παρασκεύασε τὸ ἔργο τῆς ἀποκαταστάσεως. Ἀκολουθῶντας τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου του Ἀνθρακίτη, ἐνέπνεε κι' ὁ Βούλγαρις στοὺς μαθητάς του τὴν ἰδέαν τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ «Γένους». Ἀποφοιτῶντας οἱ διάφοροι μαθηταὶ του καὶ μεταβαίνοντες στὶς πρὸ ἀπομακρυσμένες ἐπαρχίες φέρναν μαζί τους καὶ τὸ φλογερὸ πῦθρο, ποὺ τοὺς ἐνέπνεε ὁ διδάσκαλος. Σὲ κάθε πόλη, σὲ κάθε κωμόπολη καὶ χωριὸ οἱ διασπειρόμενοι μαθηταὶ του ἢ ἄλλοι διδάσκαλοι «πρὸς τὸ αὐτοῦ παράδειγμα μορφωθέντες» (⁶) ἴδρυναν σχολεῖα καὶ διέλυαν τὰ σκότῃ τῆς βαρβαρότητος. Σκοπὸς τους ἦταν ἡ καταπολέμηση τῆς ἀμαθείας κι' ἡ πνευματικὴ ἀναγέννηση τῆς ἐθνότητος (⁷). Καὶ

(¹) Κ. Κούμα : Ἱστορία τῶν Ἀνθρωπίνων Πράξεων, τόμ. ΙΒ', σ. 299.

(²) Χ. Φιλαδέφωος : Περιοδικὸν «Χρυσσαλὶς» τόμ. Δ' (1865) σελ. 216.

(³) Ζαχαρίου Μαθᾶ : Κατάλογος Ἱστορ. Πατριαρχῶν 1884, σ. 318.

(⁴) Α. Coray : Mémoire sur l'État actuel dans la Grèce σ. 16 σ. 1.

(⁵) Π. Κοδρικᾶ : Μελέτη τῆς Κοινῆς Διαλέκτου 1817, τόμ. Α' σελ. 10.

(⁶) Ε. Βουλγάρωος : Φιλοθέου Ἀδολεσχίας τομ. Α' σελ. 8 προλ.

(⁷) Χρ. Περραιβοῦ : Σύντομος Βιογραφία περὶ Ρήγα 1860 σελ. 50.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΕΘΟΔΙΟΣ ΑΝΘΡΑΚΙΤΗΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

πραγματικῶς ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Βούλγαρι καὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν μαθητῶν του ἢ Βαλκανικῆ Χερσόνησο ἀρχίζει νὰ μεταμορφώνεται. Ὁ σπόρος τῆς διδασκαλίας του εἶχε πέσει σὲ γόνιμη γῆ. «Ὁ δὲ καρπὸς τῆς μεταγενεστέρως ἔγεινε μέγας καὶ ἐκ τῶν πανταχόθεν συρρευσάντων μαθητῶν καὶ διασπαρθέντων μετὰ ταῦτα εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαίτερος εἰς Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον, ἢ ἐθνότης ἀφυπνίσθη καὶ διελύθησαν τὰ σκότη τῆς ἀπαιδευσίας» (1).

Ἀλλὰ καὶ πέραν τούτου ἐχώρησεν ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις. Δὲν πρωτοστάτησε μόνο στὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τῆς Ἀνατολῆς. Δὲν ἐπύκνωσε μόνο τὰ στελέχη τῶν διδασκάλων τῆς ἐθνότητος. Δὲν ἐνεωτέρισε μόνο στὴ διδασκαλία. Παραλλήλως μαυτὰ ἐργάστηκε καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴ ἀποκατάσταση τῆς πατρίδας του. Γιατὶ πρῶτος αὐτὸς ὑπέδειξε στοὺς Ἕλληνας τὴ θέση τους στὰ Βαλκάνια καὶ πρῶτος ἐνέπνευσε τὴ μεγάλη ιδέα στοὺς ὁμοεθνεῖς του καὶ στοὺς εὐρωπαίους. Ἀπὸ τὴν μεταγενέστερη πολιτεία του, ἀπὸ τὴ στάση του στὴ Ρωσία καὶ ἀλλαγῶν τῆς Εὐρώπης καταφαίνεται, πὼς ὁ Εὐγένιος ὑπῆρξε καὶ **μεγάλος πολιτικός, ἐμπνευστὴς τολμηρῶν ιδεῶν, πρωταγωνιστήσας στὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς** ἐπὶ σειρὰν δεκαετηρίδων. Ἀπλῆ ἀνάγνωση τοῦ «Ἵπομνήματος», πού ὑπέβαλε στὴ Μεγάλῃ Αἰκατερίνη τὰ 1770 μὲ τὸν τίτλο: «**Στοχασμοὶ εἰς τοὺς παρόντας κρισίμους καιροὺς τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους**» (2) ἀρκεῖ γιὰ νὰ δείξει τὴν εὐρεῖα πολιτικὴ ματιὰ τοῦ Εὐγενίου καὶ τὴ βαθειὰ φιλοσοφικὴ σκέψη του. Τὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς δράσεως τοῦ Βούλγαρι πρέπει ἰδιαίτερος νὰ ἐξαρθεῖ. Γιατὶ **κανεὶς προηγουμένως δὲν εἶχε τολμήσει νὰ μιλήσει στοὺς Ἕλληνας γιὰ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ Γένους των.** Μόνος αὐτὸς ἀψηφῶντας τοὺς κινδύνους ὑποδείκνυε στοὺς μαθητὰς του, πὼς μόνον διὰ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως ἠδύνατο νὰ συντελεσθεῖ τὸ ἔργο τῆς ἀποκαταστάσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ τίς ὑποδείξεις αὐτὲς συνιστοῦσε ἀκατάπανστα καὶ μεθοδικώτατα, **ιδρύσας μάλιστα καὶ μυστικὸν δεσμόν,** μεταξὺ τῶν μαθητῶν του. Γι' αὐτὸν μόνον νύξεις

(1) Γ. Αἰνιᾶνος: Ἀνέκδοτα Συγγράμ. Εὐγενίου 1836 τομ. Α' σελ. 12.

(2) Τυπώθηκε ἀνωμόως στὴν Πετρούπολη 1771 στὰ γαλλικά.

μᾶς ἄφησε ὁ Χριστόφορος Περραιβός. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα, λέγει, τοῦ Εὐγενίου «Ὁμᾶς τῶν μαθητῶν του, βλέπουσα τὴν πολλὴν ἀμάθειαν τοῦ ἔθνους συνεφώνησεν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος νὰ βοηθῆσει τὸ γένος διὰ τῆς μαθήσεως καὶ τῶν γραμμάτων εἰς τὴν ἐλευθερίαν του» (1). Ἀρκεῖ νὰναφέρουμε, πὼς μέλος τῆς ομάδος ἐκείνης ὑπῆρξε κι' ὁ μέγας ἀναγεννητὴς καὶ κατόπιν ἅγιος τῆς ἐκκλησίας Κοσμάς ὁ Ἰσαπόστολος. Ἐπίσης ὁ περίφημος διδάσκαλος Γ. Πέζαρος κι' ὁ μάρτυς ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος Διονύσιος ἀπετέλεσαν μέλη τῆς αὐτῆς μυστικῆς ομάδος (2). Πληθώρα τέλος ἄλλων σπουδαίων διδασκάλων μορφώθηκε κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια ὀργάνωση. Δικαίως ὅθεν ὁ Κοδρικᾶς τὴν ἐποχὴ τοῦ Βούλγαρι χαρακτήρισε ὡς ἀπαρχὴ τῆς κινήσεως, «*πὸν τὸ πεπτῶκὸς γένος τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶς ἀνεγέννησε*» (3). Καὶ κανεῖς βεβαίως δὲν τολμᾷ νὰ θίξει τὴν εὐρύτητα καὶ σκοπιμότητα τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Εὐγενίου. Στὸ πολιτικὸ πεδίο στήθηκε ἀνυπέροβλητος, πραγματικῶς ἐθνάρχης τῆς ἐποχῆς του (4). Ἀλλὰ δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴ διδασκαλία του. Αὐτὴ παρ' ὄλο τὸ φλογερὸ ἐνθουσιασμὸ τοῦ διδασκάλου εἶχε πολλὰ τὰ τρωτά. Ὅπως παρατηροῦσε κι' ὁ Κοραῆς, ὁ Βούλγαρις εἶχε μιλήσει στοὺς ὁμοεθνεῖς του σὲ μιὰ γλῶσσα νεκρὴ, «*d'une langue morte*» (5)· τὴν ἴδια γνώμη εἶχε διατυπώσει κι' ὁ *Villoison*, χαρακτηρίσας τὴ μετάφραση τῆς Αἰνιάδος τοῦ Βιργιλίου στὴν ὁμηρικὴ διάλεκτο ἀπὸ τὸ Βούλγαρι ὡς «*détestable*» κι' ἀναφωνοῦσε συμπληρώνοντας τὴ γνώμη του: «*Je n'avais jamais rien vu de si mauvais*» (6). Καὶ προηγουμένως ἡ γλῶσσα τῶν νεοελληνικῶν βιβλίων ἦταν κατακόρως «*ἀρχαῖζουσα*», ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βούλγαρι καταστάθηκε ἀφόρητη. Ἐκεῖνος, πὸν μὲ τόσην ἐπιτηδειότητα ἔγραφε στὴ δημοτικὴ ἀλληλογραφῶντας μὲ τοὺς οἰκείους του στὴ Ζάκυνθο (7) ἢ κι' ἀλλαχοῦ μεταχειριζόμε-

(1) Χριστ. Περραιβοῦ: Σύντομος Βιογραφία περὶ Ρήγα σελ. 50.

(2) Κωνστ. Κούμα: Ἱστορίαι τῶν Ἀνθρωπίνων Πράξεων IB' σελ. 567.

(3) Π. Κοδρικᾶ: Μελέτη τῆς Κοινῆς Διαλέκτου 1817 σελ. 10'.

(4) Κλ. Νικολαΐδη: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ 1924 σελ. 230.

(5) Α. Coray: Memoire sur l'État actuel κτλ. 1803 σελ. 13.

(6) Wofl: Litterarische Annalekten τόμ. Β', σελ. 404.

(7) Κατράμη: Διασαφήσ. περὶ τῆς Πατρίδος τοῦ Βουλγάρου σ. 76—91.

νος κάλλιστα τῇ δημοτικῇ⁽¹⁾, μεταβαλλόταν σὺν σκοτεινότερο τῶν συγγραφέων παραδίδοντας ἢ συγγράφοντας γιὰ τοὺς ἑλληνόπαιδας. Πιστεύοντας, πὼς μόνο στὴν ἀττικὴν διάλεκτο ἔπρεπε νὰ γίνεται ἡ παράδοση τῶν μαθημάτων καὶ νὰ γράφονται τὰ βιβλία καὶ «*παραινῶν τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῷ φιλοσοφεῖν μάλιστα*»⁽²⁾. Θεωρῶντας ἐξ ἄλλου «*ὡς ἐκσυρικήα τὰ χυδαῖσι φιλοσοφεῖν ἐπαγγελόμενα βιβλιάρια*»⁽³⁾ παραξετρόαπηκε τοσοῦτον, ὥστε καταστάθηκε ὁ ὀπισθοδρομικώτερος τῶν διδασκάλων. Γιατὶ παρ' ὅλο τὸ νεωτεριστικὸ περιεχόμενον τῶν παραδόσεων τοῦ Εὐγενίου ἡ διατύπωση τῶν ἰδεῶν ἐξ αἰτίας τῆς γλώσσης κατανοοῦσε ἡ σχολαστικώτερη ὄλων. Κι' αὐτὰ τὰ στοιχειώδη ἔργα, ποὺ μετέφρασε γιὰ τοὺς μαθητὰς καὶ ποὺ προηγουμένως ἀναφέραμε μᾶς δείχνουν, πὼς ὁ Εὐγένιος δὲν εἶχεν οὐτ' αὐτὴ τὴν ἰκανότητα τῆς ἐκλογῆς ἀπλῶν καὶ μεθοδικῶν βιβλίων. Ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Μοισιόδαξ, νοῦς εὐρύς καὶ θετικός, κηρυγμένος κατὰ τοῦ συστήματος καὶ τῆς γλώσσης, ποὺ κρατοῦσε τότε στὰ σχολεῖα μας ἔγραψε ἐπικρίνοντας καὶ τὸ σύστημα τοῦ Βούλγαρι: «*Ὁ ἀνὴρ ἠθέλησε νὰ προτιμήσει ἀπὸ πάντων τῶν μαθηματικῶν νεωτερικῶν συγγραμμάτων τὰ μᾶλλον δυσκατάληπτα καὶ ταῦτα διὰ τὰ σχολεῖα. Τὸ προθύστερον τῆς τάξεως, ἢ κατὰ πάντα συνεσφιγμένη συντομία, ὁ πολλὰ ἀφηρημένος τρόπος τοῦ λέγειν, τὸ συνεπτυγμένον τῆς ἀποδείξεως, τὸ ἀπαραδειγματίστον, τὰ σχήματα αὐτὰ ἐνίοτε καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἢ φράσις βεβιασμένη, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δυσκολεύουσι τὴν κατάληψιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Εὐγενίου. Μάλιστα ἐν πολλοῖς ἀποκαθιστῶσιν αὐτὰ αἰνίγματα*»⁽⁴⁾.

Ἄλλὰ κι' αὐτὸ τὸ δημοφιλέστερον καὶ πρωτοτυπώτερον ἔργο του, ἡ περίφημη ΛΟΓΙΚΗ, ποὺ διδάσκονταν σὺν ταῖς σχολεῖα τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς ἀπορεῖ κανεὶς, πὼς ἐδιαβάζετο καὶ κατενοοεῖτο ἀπὸ τοὺς μαθητὰς. Στριφνότερον ἔργο δὲν γράφτηκε ποτὲ στὴν ἑλληνικὴ. Ἐπὶ ἓνα αἰῶνα στάθηκε ὁ ἐφιιάλτης τῶν ἑλληνοπαίδων. «*Ὅταν ἡμεῖς ἐδιδασκόμεθα, ἐν τῇ σχολῇ τῶν Ἰωαννίνων, λέγει μαθητῆς τοῦ*

(1) Χ. Φιλιππῆ : Περιοδικὸν «*Πανδώρας*» τόμ. 7ος (1858) σελ. 280.

(2) Ἐπιστολὴ Βούλγαρι πρὸς Παγκράτιον—Τριέστι σελ. 3.

(3) Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου : Λογικὴ—Λειψία 1776 σελ. 49.

(4) Ἰωσήπου Μοισιόδακος : Ἀπολογία—Βιέννη 1780 σελ. 38.

Εὐγενίου, ὅπου ἐγυμνασιάρχει εὐκλεῶς ὁ Εὐγένιος ἐν ὅλη μιᾷ διατίᾳ, ἐπικρατούσης τῆς ὁποίας κατετρίψαμεν μόχθους ἀνεκδιηγῆτους ἀντιγράφοντες, μελετῶντες καὶ μὴν ἀνανήφοντες οὔτε πέντε ὥρας σχεδὸν τοῦ ὅλου ἡμερονοχτίου, τίνα καρπὸν ἐδρέψαμεν ἀπὸ τῶν ἀτρυτῶν ἡμῶν μόχθων; **Μίαν ἔννοιαν ἀτελῆ τῆς λογικῆς, μίαν συγκεχυμένην καὶ ἐπιπόλαιον** (¹). Ἄλλος, μάρτυς αὐτήκοος γενόμενος τοῦ κυκεῶνος, πού δημιουργοῦσε στὰ πνεύματα τῶν μαθητῶν ἢ παράδοση τῆς Λογικῆς ἔγραψε τὰ ἐξῆς σχετικὰ μαυτή: «**Ἦκουσα διδάσκαλον, πού ἐρμήνευε τῆ Λογικῆ τοῦ Εὐγενίου εἰς ἐπήκοον πολλῶν μαθητῶν ἀλλ' ὅμως οὔτε οἱ μαθηταὶ ἐννοοῦσαν τὸ μάθημα, οὔτε αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ὅ,τι ἐδίδασκε. Ἡ διδασκαλία τῆς Λογικῆς μετέπιπτε τοιουτοτρόπως σὲ θήρα κενῶν λέξεων, ἐστρεβλώνετο δὲ καὶ ἐξοφοῦτο ὁ νοῦς διὰ τῆς σχολαστικῆς ἐρεῦνης τῶν κανόνων τῆς διανοήσεως**» (²). Κι' ἐπέκρινε τῆ Λογικῆ ὁ Ἀθανάσιος Ψαλλίδας στὰ «**Καλοκινήματα**» (³) κι' ἀπήντησε σαυτὸν ὁ Βούλγαρις διὰ τῆς «**Ἐπιστολῆς εἰς Παγκράτιον**» (⁴) Ἀλλὰ τί μαυτά; Μήπως ἔπαυσε νὰ παραδίδεται ἡ Λογικῆ ἐπὶ ἕνα αἰῶνα στοὺς δυστυχεῖς μαθητὰς τῶν σχολείων; Ἀλλ' ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς φωτισμένους αὐτοὺς συγχρόνους τοῦ ἐπικρίθηκε τὸ σύστημα τοῦ Βούλγαρι. Αὐτὸς ὁ Διονύσιος Θερειανός, θαυμαστής τοῦ Εὐγενίου, δὲν ὤκνησε νὰ γράψει τὰ ἐξῆς γιὰ τὸν Βούλγαρι: «**Ὁ Βούλγαρις περιέπεσε σὲ τρία μεγάλα σφάλματα· πρῶτον ἐπετήδευσε λεκτικὸν χαρακτῆρα ὑπερμέτρως ἑλληγίζοντα· δεύτερον συνέγραψε ἢ μετέφρασε πονήματα σοφώτερα ἢ ὅσον ἦτο δεκτικῆ ἢ τότε τοῦ Γένους κατάστασις καὶ τρίτον ἐματαιοπόνησε, φιλοτεχνήσας ἔργα τεράστια, ἀλλ' ὅλως ἄχρηστα**» (⁵). Καὶ συνεπέραινε: «**Ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐγενίου οὐδένα ἐδίδαξε, οὐδένα ἐφώτισε, διότι οὐδαμῶς ἤρμοζεν εἰς τὴν τότε τοῦ γένους κατάστασιν**» (τομ. Α' σελ. 71). Ὁ δὲ τελευταῖος ἀναλυτῆς τοῦ ἔργου τοῦ θαυμαστής κι' ἐγκωμιαστής κι' αὐτὸς τοῦ Εὐγενίου ρωτᾷει δικαίως: «**Τι**

(¹) Ἰωσήπου Μοισιόδακος : Ἀπολογία—Βιέννη 1780 σελ. 16.

(²) Iken : Leukothea—Leipzig 1825 τομ. Β'. σελ. 7—9.

(³) Ἀθ. Ψαλλίδα : Καλοκινήματα ἢ κατὰ φθόνου—Βιέννη 1795 σ. 54.

(⁴) Εὐγενίου : Ἐπιστολή... τῶν λογιωτάτων Παγκρατίων—Τεργέστη 1797.

(⁵) Διονυσίου Θερειανοῦ : Ἀδαμάντιος Κοραῆς τομ. Α' σελ. 65.

δὲ νὰ εἶπη τις περὶ τῶν σολοικισμῶν καὶ βαρβαρισμῶν, ὧν βρίθουσι τὰ συγγράμματα τοῦ ἀνδρός, ἐξ ὧν μάλιστα ὄλως ἄχρηστα κατέστησαν ταῦτα; Δὲν ἦτο δυνατόν ἐν τοῖς τοῦ Εὐγενίου χρόνοις καὶ πολὺ ἔτι ὕστερον ὑψηλαὶ θεωρίαι, οἷαι ἐν τῇ Λογικῇ νὰ χρησιμεύσωσι τοῖς "Ἑλλησι» (¹).

"Ἄν ὁ Θεοφειανὸς ὁμολογοῦσε, πὼς κανένα δὲν ἐφώτισε ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐγενίου, ἐμεῖς προσθέτουμε, πὼς ἔβλαψε καὶ μάλιστα ἀνεπανόρθωτα τῇ νεοελληνικῇ ἀναγέννησι. Γιατὶ ὁ Εὐγένιος, ἂν στάθμιζε καλύτερα τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Βαλκανικῆς· ἂν ἤθελε νὰ κατεβεῖ μέχρι τὸ λαὸν καὶ διαβάσει μέσα στὴν ψυχὴν τοῦ ἂν ἐμετροῖαζε ἀκόμη τὸ ζῆλον τοῦ γιὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς ἀρχαίας καὶ ἀποδεχόταν τὴν κοινὴν γλῶσσαν, ὡς γλῶσσαν τῶν παραδόσεών του—τότε θὰ γινόταν ὁ πραγματικὸς καὶ μεγάλος ἀναγεννητὴς τοῦ νεογραικοῦ κόσμου. Εἶχε ὄλα τὰ προσόντα· πνεῦμα, παρρησία, ἐνθουσιασμό, εὐφράδεια, πειθώ, μάθησι, πολιτικὴ ἰδιοφυΐα καὶ πλεῖστα ἄλλα καὶ παρουσιάστηκε στὴν πιὸ κρίσιμη στιγμή τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς, τῇ στιγμή τῆς ἀφυπνίσεως ἑνὸς κόσμου, ποὺ βιάδιζε πρὸς τὰ ἔμπροσθεν καὶ ἤθελε τὴν προαγωγήν του. Πολὺ λίγοι βρέθηκαν σὲ τέτοιες κρίσιμες στιγμὲς καὶ κατάλαβαν τὴν ἀποστολήν τους. Ἀλλὰ τὸ παρελθὸν καὶ οἱ ἀναμνήσεις τῶν κλασικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος, παρακώλυσαν, ὅπως πάντοτε τὴν πραγματικὴν πρόοδο καὶ ἀπέκοψαν σύρριζα τοὺς νέους βλαστοὺς τῆς ἐθνότητος. Τίς οἶδε, ποὺ θὰ βρισκόταν σήμερα ὁ ἑλληνισμός, ἂν δὲν βάραινε ἀπὸ πάνω του τὸ παρελθόν! Τίς οἶδε ποιά νέα ἀριστουργήματα δὲν θάχε δημιουργήσει ἢ κοινὴ γλῶσσαν του, ἂν ἐκαλλιεργεῖτο ἀπ' ὄλο τὸ ἔθνος! Τίς οἶδε τὴν μεγάλαν ἐκπολιτιστικὴν παράγονταν ἠδύνατον νὰ κατασταθεῖ σ' ἀπέραντες περιοχάς, ἂν τὸ ἔργο τοῦ 21 δὲν διεκόπτετο καὶ ἂν ὄλο τὸ ἔθνος παρακολουθοῦσε τοὺς πραγματικοὺς ἐθναγωγούς του! Δὲν κατακρίνομε τὸ παρελθόν. Βαθύτερα παντὸς ἄλλου αἰσθανόμεσθε τὸ καλλιτεχνικὸν ὕψος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου. Καλύτερα παντὸς ἄλλου γνωρίζομε τὴν τεραστίαν ἠθικὴν δύναμιν καὶ ἐπιβολήν. Ἀλλὰ τὸ κλασικὸν αὐτὸ παρελθόν ἦταν γέννημα ἑνὸς κόσμου, ποῦχε φθάσει στὴν ἀνώτατη καλλι-

(¹) Εὐαγγ. Κολοκοτσᾶ : Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις καὶ τὸ ἔργον του σ. 207.

τεχνική κι' ἠθική του ἀκμή ἦταν κορύφωμα δυσπλησίαστο για ὅλους τοὺς μεταγενέστερους πολιτισμούς. Ἦταν, μὲνα λόγῳ, τὸ ἰδανικό, πὸν πλησίασε σὲ μιὰ θεία στιγμή του ἕνας πραγματικὰ μεγάλος κόσμος κι' ἔπειτα ἔσβυσε για πάντα ἦταν ἓνα **θαῦμα** καὶ τὰ **θαύματα** δὲν ἐπαναλαμβάνονται.

Δυστυχῶς τὸ **θαῦμα** αὐτὸ πρόβαλαν ὡς ὑπόδειγμα στοὺς σκλαβωμένους Ἕλληνας οἱ διάφοροι πνευματικοὶ ὀδηγοὶ του. Ἀγνοοῦσαν οὗτοι ἀπὸ ποιῆς περιπέτειες εἶχε περάσει ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς· ἀγνοοῦσαν ποιῆς φυλετικὲς μίξεις εἶχε ὑποστειῖ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν αἰώνων. Ἀγνοοῦσαν, πὸς ὁ παλαιὸς κόσμος εἶχε περιέλθει σὲ μιὰ πρωτόγονη κατάσταση καὶ πὸς ἔπρεπε ἐπὶ νέων βάσεων νὰ στηριχθεῖ ἢ νὰ ἐξέλξη. Για τοῦτο ὅλη ἡ **νεοελληνικὴ ζωὴ** ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς ἀφυπνίσεώς της βασίζεται πάνω σὲ παρεξηγήσεις, πάνω σὲ πλάνες, πάνω στὸ **ψέμμα**. Καὶ μιὰ ζωὴ, πὸν βασίζεται πάνω στὸ **ψέμμα** δὲν μπορεῖ νὰ ἐξελιχθεῖ, νὰ προαχθεῖ σταθερῶς κι' εὐημερήσει. Κι' ὁ νεογραικὸς κόσμος ἔμαθε πολὺ στὸ ψέμμα. Τὸν ἔμαθαν νὰ ρέσκειται στὸ ψέμμα οἱ διάφοροι ὀδηγοὶ του. Τὸν ἔφεραν σὲνα δρόμο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πολὺ δύσκολα θὰ βγεῖ. Καὶ τοῦτο δὲν προήρχετο ἀπὸ ὑστεροβουλία· ὄχι ἐπήγαζεν ἀπὸ παρεξήγηση κι' ἀπὸ ἄγνοια· ἔβγαινε ἀπὸ βαθύτατη πίστη μερικῶν παραστρατισμένων σοφῶν. Κι' ὁ Βούλγαρις ἦταν ἓνας ἀπ' αὐτούς. Οἱ προθέσεις του ἦσαν ἅγιες· ἀλλὰ τὰ **μέσα**, πὸν μεταχειρίστηκε δὲν μποροῦσαν ποτὲ νὰ φέρουν στὴν πρόοδο καὶ τὴν ἀναγέννηση. **Ἐπιδίωξε πολὺ ἀπότομα νὰ συγχρονίσει τὸ νεογραικὸν κόσμο καὶ τὸν φέρει στὸ εὐρωπαϊκὸν ἐπίπεδο. Ἠθέλησε νὰ ἐπισπεύσει ἓνα ἔργο, πὸν καὶ σαυτὴ τὴν Εὐρώπη προὔπόθετε ἐξέλιξη αἰώνων. Τὰ δὲ μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα προσπάθησε νὰ τὸ κατορθώσει ἦσαν καθ' αὐτὸ σαθρά. Μὲνα λόγῳ: ἔθεσε κακῶς τις βάσεις τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως· προώθησε τὴν ἐξέλιξη πολὺ ἀπότομα.**

Κανένα τῶν εὐφυῶν ἐκείνων μειρακίων, πὸν παρακολουθοῦσαν τις παραδόσεις του δὲν ἐννοοῦσε τις σοφὲς ὑποδείξεις του. Ἡ γλῶσσα του ἦταν ἀκατανόητη, οἱ δὲ μαθηταὶ ἀπαράσκευοι για νὰ δεχθοῦν τὴ διδασκαλία του. Ἀλλ' ἡ καταπληκτικὴ στομυλία του—αὐτὴ πὸν θαύμασε κι' ὁ

Βολταῖρος στὸ Βερολίνο (¹) — ὁ ἐνθουσιασμός του γιὰ τὴν ἐπιστήμη καὶ γενικῶς ἡ στάση του κατὰ τὴν παράδοση, τοσοῦτον κατέθελγαν, ὥστε σὲ βραχὺ διάστημα οἱ μαθηταὶ του πολλαπλασιάστηκαν. Τοῦτο κίνησε τὸ φθόνο τῶν ἀντιπάλων. «Χαμερπεῖς ζηλοτυπίαὶ ἐξανέστησαν» (²). Βάνανυ-σες συκοφαντίες τὸν ἐκύκλωσαν (³). Τὸ συμφέρον ἐνωμένο μὲ τὴ συκοφαντία, ὅπως συνέβηκε καὶ μὲ τὸ Μεθόδιο γι-νῆκαν παραλίτοι τῆς ἐναντίον τοῦ Βούλγαρι καταδρομῆς. «Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, λέγει ὁ Κούμας, καὶ μόνη ἡ διδασκαλία τῶν Μαθηματικῶν ἐθεωρεῖτο ὡς πηγὴ τῆς ἀθείας, τῆς ὁποίας πρῶτον ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ κατάργησις τῆς νη-στείας» (⁴). Φαντάζεται κανεὶς τί θὰ ἐπακολούθησε στὰ Γιάν-νενα μεταξὺ τοῦ Κλήρου ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση πειρα-μάτων Φυσικῆς καὶ Χημείας. Μόλις εἶχε καταπαύσει ὁ κατατρεγμός κι' ἡ ἐναντίον τοῦ Μεθοδίου ἐπίθεσις κι' ἰδοὺ νέος παρουσιάζεται νεωτεριστῆς καὶ ἄθεος. Οἱ συντηρη-τικοὶ ἐνῶ νόμιζαν, πῶς ἦσαν κύριοι τοῦ πεδίου, τώρα βρί-σκονται μπροστὰ σὲ νέο ἀντίπαλο. Καὶ κατ' ἀρχὰς δὲν ἔδω-καν βαρύτητα στὴ νεωτεριστικὴ διδασκαλία τοῦ Εὐγενίου ἢ ἠθικὴ ἀνωτερότης του, ἢ ἀπ' ἄμβωνος διδασκαλία του, καθὼς κι' ἡ ἱερατικὴ του ἀξιοπρέπεια (⁵) ἐπέβαλλαν σιγὴ στοὺς ἀντιπάλους του. Μὰ σὲ λίγο, ὅταν εἶδαν τοὺς μαθη-τάς του νὰ πολλαπλασιάζονται· ὅταν ἀντελήφθησαν τὸ νεώ-τερο πνεῦμα τόσο δυνατὰ νὰ φυσάει, συνεκεντρώθησαν πάλι καὶ συνεμάχησαν. Κατηγοροῦν ὅθεν τὸν Εὐγένιο, «ὡς νεωτεριστὴ κι' ὡς ἄθεο». Μήπως κι' αὐτὸς δὲν ἐπεδίωκε ὅτι κι' ὁ Μεθόδιος; κι' αὐτὸς δὲν ζητοῦσε τὴν ἐνωσὴ τῆς Φι-λοσοφίας μὲ τὴ Θεολογία; Ἀλλ' ὁ Βούλγαρις δὲν ἔμοιαζε τοῦ Μεθοδίου· δὲν ἦταν ἀπὸ κείνους, ποὺ παραδίδονταν ἀμαχητὶ στοὺς ἀντιπάλους του. Μαχητῆς ἀκατάβλητος κι' ἐπιθετικὸς, εἴρων καὶ σαρκαστῆς, παίζων μᾶλλον παρὰ πο-λεμῶν κατέβαλε τοὺς ἀντιπάλους του. Προσκαλέσας στὴ σχολὴ του πολλοὺς ἐπισήμους Γιαννιωτῆς, κληρικοὺς καὶ προὔχοντας καὶ τινες τῶν ἀντιπάλων του, μίλησε «Περὶ Σχο-

(¹) Ἄν. Οἰκονόμου: Ἀπολογία Ἱστορικοκριτικὴ—Τριῆσι 1814 σ. 208. ✓

(²) Κ. Στούριτς: Ἀναμνήσεις καὶ Εἰκόνες. Ε. Βούλγαρις 1857 σελ. 9.

(³) Π. Καλλιγᾶ: Περιοδικὸν «Πανδώρας» τομ. Α' (1851) σελ. 525.

(⁴) Κ. Κούμα: Ἱστορίαι Ἀνθρωπίνων Πράξεων τόμ. ΙΒ', σελ. 575.

(⁵) Ἄν. Γούδα: Βίοι Παράλληλοι κτλ., 1874 τόμ. Β', σελ. 5 κι' ἐξ.

λαστικῆς Θεολογίας» (1) τόσο θερμά, ὥστε κατέπεισε τοὺς πάντας γιὰ τὴν ὀρθοδοξία του. Ἐκτοτε παρέλαβε καὶ τὴ Θεολογία στὰ μαθήματά του καὶ παρέδιδε σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας. Κι' ἔτσι ἀποστόμωσε τοὺς ἀντιπάλους του. Μὴν ἀνεχόμενος ὅμως τὶς συνεχεῖς κι' ὑπουλες διαβολὲς τῶν ἐχθρῶν του, ποὺ συνέχιζαν νὰ τὸν πολεμοῦν, ἐγκατέλειψε τὰ Γιάννενα μετὰ τετραετῆ εὐδόκιμη διδασκαλία (2). Κι' ἐπέστρεψε κατὰ τινος (3) ὁ Βούλγαρις στὰ Γιάννενα καὶ δίδαξε καὶ πάλι μέχρι τοῦ 1753· «ἀλλ' ἅμα ἰδὼν τὴν πολυκέφαλον ὕδραν τῆς ζηλοτυπίας ἀνεγειρομένην ἀπεδήμησεν ἀλλαχοῦ» (4). Ἐκτὸς τῶν συκοφαντικῶν ὕβρεων κι' ἄλλων προπηλακισμῶν, ποὺ ὑπέστη, παρ' ὀλίγον νὰ πάθει καὶ «σωματικὴ ἀτίμωση» ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του (5). Ἄφησε δὲ τὴ σχολὴ στὸν ἐπίσης νεωτεριστὴ Τρύφωνα (6), σπουδασμένο κι' αὐτὸν στὴν Πάδοβα. Οὗτος περιώρισε τὴ διδασκαλία κι' ἀρκέσθηκε στὴν ἐρμηνεία ἀπλῶς τῶν Ἑλλήνων Συγγραφέων καὶ τινῶν ἄλλων φιλοσοφικῶν μαθημάτων.

Ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα τὰ Γιάννενα κράτησαν ψηλὰ τὴν ἰδέα τῆς ἀναγεννήσεως καὶ στάθηκαν ἢ πόλη στὴν ὁποῖαν ἔδρασαν οἱ σπουδαιότεροι ἀναγεννηταὶ τῆς νεοελληνικῆς ἐθνότητος. Παραβάλλοντες τὴν παιδεία τῶν προηγούμενων αἰώνων, τὴ σχεδὸν ἀνύπαρκτη μὲ τὴν τεραστία πνευματικὴ κίνηση τῶν χρόνων ποὺ διήλθαμε, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσουμε τὶς προσπάθειες τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀναγεννητῶν. Διὰ τῆς ἐπιμονῆς, τοῦ συστήματος καὶ τῆς μεθόδου τῶν κατώρθωσαν νὰ κινήσουν τὰ πνεύματα πρὸς τὰ ἔμπροσ. Ἐδημιούργησαν προβλήματα· ἀνακίνησαν ζητήματα· ἐκινητοποίησαν τὴ σκέψη· **παρασκεύασαν στελέχη**. Κι' ἔτσι ἀνάγκασαν τὴν νεοελληνικὴ συνείδηση νὰ σκεφθεῖ πάνω στὴν κατάστασι ποὺ βρισκόνταν. Μάλιστα τὸ ἔργο τους τόσον ὑψώνεται στὰ μάτια μας, ὅταν ἀναλογισθοῦμε, πὼς πάντα ταῦτα συνέβησαν κάτω ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν Τούρκων καὶ τὴ φανατικὴ ἀντίδρασι τοῦ κλήρου καὶ τῶν

(1) Α. Vrettos : Biographie de l'Archevêque Vulgari σελ. VI.

(2) Ματθαίου Παρανίκα : Σχεδιάσμα κτλ. 1867 σελ. 65.

(3) Ἰωαν. Λαμπρίδη : Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα, τεύχ. Α', σελ. 67.

(4) Α. Λεοντοπούλου : Θεολογικὸν τοῦ Εὐγ. Βουλγάρεως — Βενετία σ ζ'.

(5) Κ. Στούρτζα : Εἰκόνες καὶ Ἀναμνήσεις : Εὐγ. Βούλγαρις σελ. 24.

(6) Κωνστ. Σάφια : Νεοελληνικὴ Φιλολογία 1870, σελ. 567.

ἀρχόντων. Ὁ μητροπολίτης Μελέτιος αὐτόπτης γενόμενος τῆς μεγάλης ἐκείνης πνευματικῆς κινήσεως τῶν Ἰωαννίνων κι' ἀπὸ κοντὰ γνωρίσας τοὺς περισσότερους διδασκάλους τῆς ἐποχῆς του, τὸ Βησσαρίωνα Μακρῆ, τὸ Σουγδουρῆ, τὸν Ἀνθρακίτη καὶ πολλοὺς ἄλλους, δικαίως ἔγραφε, πὼς «αἱ ἐπερχόμενα γενεαὶ θέλουσι τιμήσει μὲ ἀθανάτους στεφάνους καὶ ἀξίαν πολλοὺς ἄνδρες τῆς πρωτευούσης πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, οἵτινες ἔλαμψαν ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ καὶ οἵτινες συνεισέφεραν πολὺ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος» (¹). «Νέον χρυσοῦν αἰῶνα» τῆς ἠθικῆς τοῦ γένους ἀναγεννήσεως ἀπεκάλεσε τὸ διάστημα ἐκεῖνο τῆς δράσεως τῶν Ἰωαννίνων κι' ὁ Παναγιώτης Κορδικᾶς. Τὸ δὲ Σουγδουρῆ, τὸν Ἀνθρακίτη καὶ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρι εἰδικῶς ὠνόμασε, ὡς τοὺς διδασκάλους, ποὺ μεταρρύθμισαν τὸ σύστημα τῶν μαθημάτων καὶ παρέστησαν «εἰς τὰ ἐκθαμβα μάτια τῶν νεοφωτισμένων Ἑλλήνων τὴν διὰ τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης ἠθικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἔθνους» ἀπέναντι τῶν Τούρκων (²). Ἀνακεφαλαιώνοντας ὅλες αὐτὲς τὶς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν δράση τῆς ἠπειρωτικῆς πρωτευούσης ὁ Ἰωάννης Φιλήμων, εἶπε τὰ ἐξῆς στὸ «Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας»: «Ὁ ἱστορικὸς τῆς νέας Ἑλλάδος θέλει διαιωνίσει τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἔθνους πρὸς ἐκείνους διὰ τῆς γενναίας προσπαθείας, τῶν ὁποίων ἔλαβον ὑπαρξιν τὰ Γυμνάσια τῶν Ἰωαννίνων. Τὰ σχολεῖα αὐτὰ διέχυσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ φῶτα τῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπέφερον τὴν ἀναγέννησιν» (³).

Καὶ πραγματικῶς στὰ Γιάννενα ἀνεκινήθησαν γιὰ πρώτη φορὰ τὰ σπουδαιότερα ζητήματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση κι' ἐκεῖ ὀργανώθηκαν τὰ συστηματικώτερα σχολεῖα, ποὺ στάθηκαν πρότυπα σὲ ὅλην τὴν Βαλκανικὴ Χερσόνησο καὶ τὴ Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐκεῖ τὸ νεώτερο πνεῦμα ἔδωσε τὴν κρίσιμη μάχη πρὸς τὸν ἑλληνικὸν μεσαιῶνα. Ἡ ἐπιστήμη ἐκυριάρχησε τὸ σύστημα τοῦ Ἀριστέλους κι' ἡ σχολαστικὴ παράδοση ὑπεχώρησαν μπροστὰ στὴ θαρραλέα ὁρμὴ τῶν νεωτεριστῶν καὶ τῶν συγχρονισμένων. Ἄν ἐξαιρέσει κανεὶς τὸ ὕφος τοῦ Βούλγαρι, ἡ δημοτικὴ γλῶσσα γενικῶς ὑπε-

(¹) Μελετίου : Γεωγραφία Παλαιὰ καὶ Νέα, τόμ. Β', σελ. 282.

(²) Παν. Κορδικᾶς : Μελέτη περὶ Κοινῆς Διαλέκτου τόμ. Α', σελ. 162.

(³) Ι. Φιλήμωνος : Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς. Ἐτ. 1836 σελ. 61—63.

ρίσχυσε. Δυστυχῶς τὶς γενναῖες αὐτὲς ἀναγεννητικὲς προσπάθειες τῶν μεγάλων διδασκάλων μέλλουν νὰ ἀνακόψουν ἄλλες ἐνέργειες, ποὺ θὰ καταστήσουν τὰ Γιάννενα τὸ κέντρο τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς παραδόσεως. Μετὰ τὴν ἀναχώρηση ἰδίως τοῦ Βούλγαρι ἡ παιδεία θὰ ἀρχίσει νὰ καταπίπτει. Οἱ φανατικοὶ καὶ στενοκέφαλοι ἀντίπαλοι τοῦ Εὐγενίου εἶχαν νικήσει πρὸς στιγμὴν καὶ μαζί τους ἀναβιοῦσε κι' ἡ παλαιὰ παράδοση στὴ διδασκαλία. Πρῶτοτατο δὲ τῆς τοιαύτης ἀπισθοδρομικῆς κινήσεως στὰ Γιάννενα ἡ οἰκογένεια Μπαλάνων.

